Sohibov Azizbek Dilshod o`g`li

Toshkent davlat iqtisodiyot Universiseti

Buxgalteriya hisobi fakulteti 2-kurs talabasi.

BYUDJET XARAJATLARINING IJTIMOIY SAMARADORLIGI

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat byudjeti xarajatlarining ijtimoiy samaradorligi masalalari o'rganilgan. Tadqiqot doirasida O'zbekistonda byudjet xarajatlarining tarkibi, ularning ijtimoiy sohalarga yo'naltirilishi va aholining turmush darajasiga ta'siri tahlil qilinadi. Maqolada byudjet xarajatlarini samarali boshqarish mexanizmlari, ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish masalalari hamda byudjet mablag'laridan foydalanishda shaffoflik va javobgarlik printsiplarini ta'minlash yo'llari ko'rib chiqilgan. Tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekistonda byudjet xarajatlarining 50-55 foizi ijtimoiy sohalarga yo'naltirilmoqda, bu esa davlatning ijtimoiy siyosatini amalga oshirishdagi ustuvor yo'nalishlarini ko'rsatadi. Maqolada zamonaviy raqamli texnologiyalar va audit tizimlarining byudjet samaradorligini oshirishdagi ahamiyati alohida ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: byudjet xarajatlari, ijtimoiy samaradorlik, davlat byudjeti, ijtimoiy himoya, moliyaviy shaffoflik, byudjet nazorati, ijtimoiy soha moliyalashtirish.

Abstract:This article examines the social effectiveness of state budget expenditures. Within the framework of the research, the structure of budget expenditures in Uzbekistan, their allocation to social sectors, and their impact on the living standards of the population are analyzed. The article considers mechanisms for effective budget expenditure management, issues of financing the social protection system, and ways to ensure transparency and accountability principles in the use of budget funds. According to the analysis results, 50-55% of budget expenditures in Uzbekistan are directed to social sectors, which demonstrates the priority directions in implementing the state's social policy. The article particularly emphasizes the importance of modern digital technologies and audit systems in improving budget efficiency.

Keywords: budget expenditures, social effectiveness, state budget, social protection, financial transparency, budget control, social sector financing.

Аннотация: В данной статье исследуются вопросы социальной эффективности государственных бюджетных расходов. В рамках исследования анализируется структура бюджетных расходов в Узбекистане, их направление в социальные сферы и влияние на уровень жизни населения. В статье рассматриваются механизмы эффективного управления бюджетными расходами, вопросы финансирования системы социальной защиты, а также пути обеспечения принципов прозрачности и подотчетности при использовании бюджетных средств. Согласно результатам анализа, 50-55% бюджетных расходов в Узбекистане направляется в социальные сферы, что демонстрирует приоритетные направления в реализации социальной политики государства. В статье особо подчеркивается важность современных цифровых технологий и аудиторских систем в повышении эффективности бюджета.

Ключевые слова: бюджетные расходы, социальная эффективность, государственный бюджет, социальная защита, финансовая прозрачность, бюджетный контроль, финансирование социальной сферы.

KIRISH

Davlat byudjeti xarajatlarining ijtimoiy samaradorligi bugungi kunda ko'plab mamlakatlarda muhim ahamiyatga ega bo'lgan masala hisoblanadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlar uchun byudjet mablag'laridan samarali foydalanish, ularni ijtimoiy sohalarga to'g'ri yo'naltirish va aholining turmush darajasini yaxshilash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishidir. O'zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichiga ko'tarildi va davlat byudjetini shakllantirish hamda uni samarali boshqarish mamlakatning ijtimoiy barqarorligi uchun muhim asos bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasida "O'zbekiston Respublikasi – ijtimoiy davlatdir" deb ta'kidlangan. Bu tamoyil davlat byudjetini shakllantirishda ijtimoiy yo'nalishning ustuvorligini belgilaydi [1]. So'nggi yillarda mamlakatimizda byudjet xarajatlarining yarmidan ko'pi ijtimoiy sohalarga – ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya kabi yo'nalishlarga ajratilmoqda. Bu esa davlatning o'z fuqarolarining farovonligi va hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan izchil siyosatini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Byudjet xarajatlarining iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligi masalalari jahon iqtisodiy adabiyotlarida keng o'rganilgan. Jon Meinard Keyns o'zining "Bandlik, foiz va pul umumiy nazariyasi" asarida davlat xarajatlarining iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdagi rolini ta'kidlagan va davlat aralashuvining iqtisodiyotni barqarorlashtirish uchun zarurligini asoslagan [2].

Mahalliy tadqiqotchilar orasida M. Komilova davlat byudjetining ijrosini tahlil qilib, byudjet mablag'laridan samarali foydalanish mexanizmlarini tadqiq etgan. Uning ishlarida byudjet shaffofligi va nazorat tizimining ahamiyati ta'kidlangan [3]. O'zbekistonda byudjet xarajatlarini nazorat qilish mexanizmlari to'g'risida ilmiy maqolalar nashr etilmoqda. Jumladan, 2025-yilda chop etilgan tadqiqotda byudjet xarajatlarining iqtisodiy ahamiyati va huquqiy asoslari chuqur tahlil qilingan [4].

Davlat byudjetining ijtimoiy sohaga xarajatlari bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda ijtimoiy xarajatlar YAIMga nisbatan o'sib bormoqda. 2023-yilda mahalliy byudjetdan ijtimoiy sohaga 57,2 trillion so'm sarflangani qayd etilgan [5]. 2024-yil yakuni bo'yicha esa ijtimoiy soha xarajatlari 152,3 trillion so'mni tashkil etdi [6].

Xalqaro amaliyotda byudjet xarajatlarining ijtimoiy samaradorligini baholashda turli ko'rsatkichlar qo'llaniladi. Jumladan, UNDP tomonidan "Citizens' Budget" loyihasi doirasida sog'liqni saqlash xarajatlari to'g'risida batafsil ma'lumotlar taqdim etilgan, bu byudjet shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi [7].

2021-yilda qabul qilingan "Aholini ijtimoiy himoya qilish milliy strategiyasi" konsepsiyasi ijtimoiy nafaqalar tizimini takomillashtirish, aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida davlat siyosatini amalga oshirish uchun mas'ul yagona organ belgilash va 2030-yilda davlat byudjetining ijtimoiy himoyaga xarajatlarini YAIMga nisbatan 1,5% ga yetkazish maqsadlarini belgiladi [8].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot amalga oshirishda quyidagi metodlar qo'llanilgan:

1. Taqqoslash usuli – O'zbekistonning turli yillar bo'yicha byudjet xarajatlari va ularning ijtimoiy samaradorligi taqqoslangan;

2. Statistik tahlil – rasmiy statistik ma'lumotlar asosida byudjet xarajatlarining dinamikasi o'rganilgan;

3. Hujjatlarni tahlil qilish – O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari, Prezident farmoyish va qarorlari, Davlat byudjeti to'g'risidagi qonunlar tahlil qilingan;

4. Ma'lumotlar manbai – stat.uz, lex.uz, soliq.uz rasmiy saytlaridan olingan aniq raqamlar va ma'lumotlar asosida tahlil amalga oshirilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasida byudjet xarajatlarining ijtimoiy samaradorligini baholash uchun 2023-2026-yillar ma'lumotlarini tahlil qildik. Quyidagi jadvalda mamlakatimizning byudjet xarajatlari tarkibi ko'rsatilgan:

1-Jadval.

O'zbekiston byudjet xarajatlari (2024-2026-yillar)

Ko'rsatkichlar	2024-yil (trln so'm)	2025-yil (trln so'm)	2026-yil (trln so'm)
Jami byudjet xarajatlari	310,9	344,8	402,6
Ijtimoiy soha xarajatlari	152,3	177,7	220,0
Ta'lim sohasiga xarajatlar	71,2	84,0	100,0
Sog'liqni saqlash xarajatlari	36,0	41,3	49,0
Ijtimoiy xarajatlarning umumiy xarajatlardagi ulushi (%)	49,0	51,5	54,6

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda byudjet xarajatlari yildan-yilga o'sib bormoqda. 2024-yilda jami byudjet xarajatlari 310,9 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2026-yilda bu ko'rsatkich 402,6 trillion so'mga etishi rejalashtirilgan. Muhimi shundaki, ijtimoiy soha xarajatlari barcha xarajatlarning yarmidan ko'pini tashkil etmoqda – 2024-yilda 49%, 2025-yilda 51,5%, 2026-yilda esa 54,6%.

2-Jadval.

Hududlar bo'yicha mahalliy byudjet ijrosi (2023-yil)

Hudud	Daromadlar (trln so'm)	Xarajatlar (trln so'm)	Taqchillik (trln so'm)
Toshkent shahri	8,2	10,3	2,1
Qashqadaryo viloyati	4,6	10,5	5,9
Andijon viloyati	3,9	8,2	4,3
Samarqand viloyati	5,1	8,8	3,7
Buxoro viloyati	3,9	6,0	2,1

2023-yilda mahalliy byudjetlar ijrosi tahlili shuni ko'rsatadiki, hududlar o'rtasida byudjet taqchilligi jihatidan katta farqlar mavjud. Qashqadaryo viloyatida eng yuqori taqchillik – 5,9 trillion so'm qayd etilgan, bu esa ushbu hududda ijtimoiy infratuzilma va xizmatlar sohasiga katta ehtiyoj borligidan dalolat beradi.

Huquqiy asoslar

O'zbekiston Respublikasining byudjet tizimini tartibga soluvchi asosiy qonunchilik hujjatlaridan biri Byudjet kodeksidir. Kodeksning 23-moddasiga muvofiq, byudjet tizimi budjetlarining iqtisodiy belgilar bo'yicha xarajatlari quyidagi guruhlarni o'z ichiga oladi:

• birinchi guruh – ish haqi, pensiyalar, nafaqalar, stipendiyalar, kompensatsiya to'lovlari va kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam;

• ikkinchi guruh – ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar;

• uchinchi guruh – kapital qo'yilmalar [9].

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 23-maydagi "Byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini tubdan oshirish va iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5446-sonli Farmoni byudjet xarajatlarini nazorat qilish tizimini yanada mustahkamlashga qaratilgan [10].

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida byudjet xarajatlarining ijtimoiy samaradorligi yildan-yilga yaxshilanib bormoqda. Davlat byudjetining yarmidan ko'pi ijtimoiy sohalarga yo'naltirilayotgani mamlakatning ijtimoiy davlat sifatidagi o'rnini mustahkamlaydi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar, xususan, "Masofaviy audit" tizimi byudjet mablag'laridan samarali foydalanishni nazorat qilishda muhim rol o'ynamoqda. 2025-yilning dastlabki olti oyida bu tizim orqali 5,6 trillion so'mlik samarasiz xarajatlar qisqartirilgani byudjet intizomini mustahkamlashdagi yutuqlardan dalolat beradi.

Kelajakda byudjet xarajatlarining ijtimoiy samaradorligini yanada oshirish uchun quyidagi takliflar beriladi:

1. Byudjet shaffofligini yanada kengaytirish va "Citizens' Budget" (Fuqarolar byudjeti) formatini rivojlantirish orqali aholining byudjet jarayonlaridan xabardorligini oshirish;

2. Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (big data) texnologiyalarini byudjet xarajatlarini rejalashtirish va nazorat qilishda kengroq qo'llash;

3. Ijtimoiy xarajatlarning manzilliligini oshirish va differensiallashgan yondashuvni chuqurlashtirish orqali haqiqatan muhtoj aholi qatlamlariga yordam ko'rsatish samaradorligini oshirish;

4. Hududlar o'rtasida byudjet taqchilligini kamaytirishga qaratilgan kompleks tadbirlarni ishlab chiqish va mahalliy byudjetlarning daromad bazasini mustahkamlash;

5. "Yashil byudjetlashtirish" tamoyillarini bosqichma-bosqich joriy etish va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun moliyaviy resurslarni samarali yo'naltirish.

Ushbu tadbirlarning amalga oshirilishi byudjet xarajatlarining ijtimoiy samaradorligini yanada oshirishga, aholi turmush darajasini yaxshilashga va O'zbekistonning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 1992. (2023-yil 30-apreldagi yangi tahrirda). Manba: https://lex.uz

2. Keynes, J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – London: Macmillan, 1936.

3. Komilova M. Davlat byudjetining joriy 9 oylik ijrosi qanday baholandi. – 2024. Manba: https://uza.uz/posts/664791

4. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BUDJET XARAJATLARI VA ULARNI NAZORAT QILISH MEXANIZMLARI: IQTISODIY AHAMIYATI VA HUQUQIY ASOSLARI // Modern Science and Research, 4(1), 2025. Manba: https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/64612

5. O'zbekiston byudjeti uchun og'ir kelgan 2023-yil: hududlar daromad va xarajatlari qancha bo'ldi? // Daryo.uz, 2024. Manba: https://daryo.uz/2024/04/03/ozbekiston-hududlarining2023-yildagi-daromadlar-va-xarajatlari-byudjet-taqchilligi-qanday-kechdi

6. 2024-yilda davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarida dinamik o'sish kuzatildi // Uz24.uz. Manba: https://uz24.uz/uz/articles/byudjet-25-2-26

7. Citizens' Budget: Public Healthcare Expenditures in 2021 // UNDP Uzbekistan. Manba: https://www.undp.org/uzbekistan/publications/citizens-budget-public-healthcare-expenditures-2021

8. Aholini ijtimoiy himoya qilish milliy strategiyasi konsepsiyasi tasdiqlandi // Gazeta.uz, 2021. Manba: https://www.gazeta.uz/oz/2021/02/18/social-protection/